

VI BO‘LIM

MADANIYATSHUNOSLIK, NOMODDIY MADANIY MEROS

Abduxalil MAVRULOV,
O‘zDSMI “San’atshunoslik va
madaniyatshunoslik” kafedrasi professori,
tarix fanlari doktori

G‘AFLAT VA UNING JAMIYAT TARAQQIYOTIGA TA’SIRI

Annotatsiya. Jahonda yuz berayotgan shiddatli globallashuv, mamlakatlar va mintaqalar o‘rtasidagi mafkuraviy to‘qnashuvlar, milliy manfaatlarni himoya qilishdagi o‘ziga xosliklar har bir fuqarodan siyosiy sergaklikni, g‘aflat uyqusidan qutilishni talab qilmoqda. Ammo, g‘aflatdan qutilish oson ish emas. Maqolada g‘aflatdan qutilishda milliy tarixni o‘rganishning, siyosiy madaniyatning, fuqaro hayotiy pozitsiyasining o‘rni kabi masalalar tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada g‘aflatdan qutilish uchun insonning o‘tmish milliy-madaniy merosidan ruhiy quvvat olishi, o‘z zaminida mustahkam turishi, barcha imkoniyatlarni kelajakdan izlash lozimligi to‘g‘risidagi g‘oya ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: Yangi O‘zbekiston, taraqqiyot, insoniyat, g‘aflat, tarix, kelajak, xavfsizlik, milliy birlik, o‘zlik, mafkura, siyosat, globallashuv, jamiyat, fuqaro, fikrlash, vatanparvarlik.

Аннотация. В условиях стремительной глобализации, идеологических столкновений между странами и регионами, а также специфики защиты национальных интересов от каждого гражданина требуется политическая бдительность и освобождение от состояния беспечности. Однако преодоление беспечности является непростой задачей. В статье анализируются такие вопросы, как роль изучения национальной истории, значение политической культуры и активной гражданской позиции в процессе пробуждения общественного сознания. Также выдвигается идея о том, что для освобождения от беспечности человеку необходимо черпать духовную силу из национально-культурного наследия прошлого, твердо стоять на родной земле и искать все возможности для развития в будущем.

Ключевые слова: Новый Узбекистан, развитие, человечество, беспечность, история, будущее, безопасность, национальное единство, идентичность, идеология, политика, глобализация, общество, гражданин, мышление, патриотизм.

Abstract. In the context of rapid globalization, ideological clashes between countries and regions, and the specific nature of protecting national interests, every citizen is required to be politically vigilant and free from complacency. However, overcoming complacency is not an easy task. This article analyzes issues such as the role of studying national history, the importance of political culture, and active citizenship in awakening public consciousness. It also advances the idea that to free oneself from complacency, one must draw spiritual strength from the national and cultural heritage of the past, stand firmly on one's native soil, and seek every opportunity for development in the future.

Keywords: New Uzbekistan, development, humanity, carelessness, history, future, security, national unity, identity, ideology, politics, globalization, society, citizen, thinking, patriotism.

Insoniyat tarixi har doim uni rivojlanishga chorlaydigan, farovon hayotni ta'minlashga ko'mak beradigan, pirovard natijada taraqqiyotning yangi bosqichlariga eltadigan g'oyalar, mafkuralari bilan barchamizni rom etib kelgan. Ayni paytda, taraqqiyotning muayyan bir bosqichida barchani o'zining ohanrabosi bilan lol qoldirgan avvalgi "yangiliklar" keyingi avlodlarni o'z domiga tortib, uni mashaqqatli, xavfli vaziyatlarga solish holatlari ham tobora ko'payib bormoqda.

Odamlar o'z hayotini, kishilar o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlarni yaxshilash va yengillatish maqsadida pulni yaratdi. Bugun esa barcha ana shu pulning "quli"ga aylandi. O'zimizni himoya qilish, xavfsizligimizni ta'minlash umidida o'q otar qurollar yaratdik. Bugun esa biror kishi uning xavf-xataridan qutilishi dargumon bo'lib turibdi. Global miqyosda ilmiy texnika inqilobi yuz berdi, boshimizdan to'rtta sanoat inqilobini o'tkazyapmiz. Biroq, bugun ana shu inqiloblarning oqibatida jahoniy ekologik falokatlar qarshisida turibmiz. Dunyo xavfsizligini ta'minlash, hayot darajalarini tezlatish uchun atom "dunyosi"ni kashf etdik. Endi esa ana shu qurol insoniyatga mislsiz darajadagi tahdid solib turibdi.

Hurmatli gazetonlardan meni "pessimistiklik"da ayblamasliklarini so'rardim. Hech shubhasiz, insoniyat o'z tarixi davomida, ayniqsa, o'tgan asrning 50-yillaridan boshlab taraqqiyotning misli ko'rilmagan darajasiga erishdi. Endilikda avvallari asrlar davomida qo'lga kiritilgan yutuqlar, kashfiyotlarni qisqa vaqtda, bir necha yillar davomida qo'lga kiritish imkoniyatlari vujudga kelmoqda.

Turmush tarzimiz, hayotiy tamoyillarimiz, odamlar, davlatlar o'rtasidagi munosabatlar shiddat bilan o'zgarib bormoqda. Biroq, ayni paytda qadriyatlar transformatsiyasi yuz berib, inson avvallari amal qilib kelgan, ulardan bahra olgan, qanchadan-qancha avlodlarni yetuklik sari yetaklagan tarbiya tizimlarida yemirilish holatlari uchramoqda. Odamlar o'rtasidagi sof insoniy munosabatlarda ortga ketish hollari uchramoqda. Hashamatlar iyerarxiyasi o'zgarib, ruhiy-hissizlik kuchayib borayotgandek tuyuladi.

Eng yomoni esa davlatlar, mintaqalar, o'rtasidagi ziddiyatli holatlar real vaziyatda keskinlashib bormoqda. Bundan 112 yil avval Birinchi jahon urushining boshlanishidagi eng ustuvor g'oya – bo'lingan dunyoni qayta bo'lib olishdan iborat edi. Bugun ham ana shu g'oya yangicha shakl va mazmunda yana o'zining bor-bastini ko'rsatmoqda. Avvallari qudratli davlatlar o'zlarining eksponistik maqsadlarini amalga oshirish uchun turli siyosiy-mafkuraviy nayranglar o'ylab topib, so'ngra urush harakatlari boshlagan bo'lsalar, bugungi kunda "milliy manfaatlar"ni himoya qilish maqsadida,

ochiq urush siyosatini e'lon qilishdan iymanmay qo'yishyapti.

Boylik orttirish, siyosiy maqsadlariga osonlik bilan erishishning ming xil yo'llarini topishning haddini olgan ayrim davlatlar esa eski davrlarni qo'msashdan iborat niyatlarini baralla aytishdan ham uyalmasdan, ishtahasi ochilgandan ochilib yotibdi. V.Solovyov, A.Dugan kabi soxta demokratlar, birovlar hisobidan yashashga o'rganib qolgan siyosiy maddohlar esa "uch qutbli dunyoning shakllanishi, "dunyoning yangi modeli yaratilayotganligi", "milliy davlatlar yo'q bo'lishi, ular davrining tugaganligini", "siyosiy bosimlar o'tkazish har bir davlatning o'z manfaati nuqtai nazaridan to'g'ri ekanligini" da'vo qilgan holda "buyuk imperiyachilik" siyosatini kuchaytirishni baralla, ochiqdan-ochiq ta'kidlamoqdalar.

Eng yomoni, ijtimoiy taraqqiyotning bugungi kunida yirik davlatlar, yaqin-yaqingacha xalqaro huquq normalarini himoya qilishning kafo-lati sifatida o'zlarini ko'z-ko'z qilganlar har qanday xalqaro me'yorlarga ochiqdan-ochiq "tupurmoqdalar". Avvalgi davrlardagi o'zgalar hisobiga "ochiq dasturxon" siyosati ularni hech tinch qo'ymayapti. Ishtahalari esa ochilgandan ochilib boryapti.

Mustamlakachilik siyosati qon-qoniga singib ketgan ayrim davlatlar bir paytlar qoloq, birovlarning ko'ziga qarab turgan, hadiksiragan, ammo bugun mustaqillik tufayli o'z milliy taraqqiyotida misli ko'rilmagan darajada rivoj topib borayotgan, dunyo hamjamiyatida ta'sirli kuchga ega bo'layotgan mintaq va davlatlardan "ko'z uzolmayapti". Biroq, tarix g'ildiragini aslo to'xtatib bo'lmaydi. Istiqloq nashidasini endi torta boshlagan o'zbek xalqi esa eskicha yashashni aslo xohlamaydi. Ta'bir joiz bo'lsa aytish kerakki, bundan atigi 8-9 yillar avval sobiq sovet davlatini "qo'msashdan lazzat topganlar" ham bugun mustaqillikning tom ma'nodagi ta'mini sezib bo'ldi. Biz uchun mustaqillik – ortga qaytmas yo'l. Bu yo'l o'zini ongli ravishda anglaganlar yo'lga aylandi.

Bularning bari boshqa xalqlar qatori o'zbek xalqining ham ko'plab masalalarga, masalan, turmush tarzimiz, o'zaro munosabatlarimiz, o'qishga, ishga bo'lgan qarashlarimizni zamonga moslab o'zgartirish, takomillashtirishni talab qilmoqda. Nazarimizda, ko'p vaqt sarflab, muayyan miqdordagi moddiy ne'matlar yaratish uchun ortiqcha mablag' ishlatish, songa emas, sifatga e'tibor berish, ishlab chiqarishda ekstensiv yo'ldan voz kechib, intensiv yo'lga o'tish, ish samaradorligi kam, uzoq yillar davomida ishlatib kelingan eski texnikalarni bir chetga surib, kam xarajatli va yuqori sifatli texnologiyalarga o'tish payti kelganligini tezroq anglab yetish kerakka o'xshaydi.

Chunki bugungi kunda dunyoda sodir boʻlayotgan barcha sohalaridagi musobaqalar, milliy manfaatlarini himoya qilish yoʻlidagi toʻgʻri- notoʻgʻri siyosatlar, mafkuraviy-maʼnaviy tahdidlar bizni ogʻir sinovlar kutayotganligidan darak beradi. *“Avvalo, – deydi muhtaram Prezidentimiz, – xalqimiz manfaatlariga javob beradigan ichki va tashqi siyosatimizni qatʼiy amalga oshirishimiz zarur. Bu yoʻlda duch kelishimiz mumkin boʻlgan barcha toʻsiq va gʻovlarni hisobga olishimiz, ulardan talafotsiz oʻtish choralarini koʻrishimiz, turli ogʻir sinovlar va oldindan bashorat qilib boʻlmaydigan xavf-xatarlarni yengib oʻtishga qodir boʻlgan milliy davlatchiligimiz asoslarini mustahkamlashimiz talab etiladi”* [1, 7-b].

Darhaqiqat, juda toʻgʻri va oʻz oʻrnida aytilgan fikrlar! Milliy manfaatlarimizga zid keluvchi turli-tuman xavf-xatarlar, maʼnaviy-mafkuraviy tahdidlar allaqachonlardan beri bizni ham bezovta qilmoqda. Biz bu narsalarni anglab ham yetganmiz. Ammo, oʻzimizdagi ichki qarama-qarshilik, ruhiyatimizdagi konservativ tafakkur tarzidan qutila olmayotganligimizni ham, “bizga boʻlaveradi” qabilidagi holatdan voz kechish davri oʻtib ketayotganligini ham yoddan chiqarib boʻlmaydi.

Bularning bari barchamizdan gʻaflatdan qutilishni, har tomondan bosib kelayotgan tahdidlardan ogoh boʻlishni talab qiladi. Mamlakat rahbari ham bekorga vatan va xalq taqdiriga nisbatan tahdidlar kuchaygan vaziyatda aynan millat fidoyilari – uygʻoq qalbli ziyolilar, shoir va adiblar, sanʼat namoyandalari, maʼnaviyat va maʼrifat sohasi xodimlari jasorat bilan maydonga chiqqanlar, deb oʻtgan asrning boshlarida xalqimizni ozodlik va ilm-maʼrifat uchun kurashga chorlagan jadid bobolarimizni eslaydi.

Inson tabiatan shunday tuzilganki, uning koʻzi ochiq, tirikchilik, turmush tashvishlari gʻamida tinimsiz harakatda boʻlishi mumkin. biroq u gʻaflatda boʻlishi ham mumkin. U har doim odamlar orasida. Ishga, oʻqishga boradi-keladi. Turli-tuman tadbirlarda qatnashadi, tashqaridan faoldek koʻrinadi. Ammo, aslida-chi? Aslida u faqat oʻzini oʻylaydi. Tevarak-atrofdagi boʻlayotgan voqea-hodisalar uni qiziqtirmaydi. Tadbirlarda barchaning ishtirok etayotganligi tufayligina “oʻzini koʻrsatadi”. Koʻchada, mahallada, tumanda, viloyatda, mamlakatda, dunyoda sodir boʻlayotgan hodisalar uni qiziqtirmaydi. Oʻzining taqdirini hal etishda ham oʻziga suyanmaydi, davlat va millat kelajagi haqida qaygʻurishni hayoliga ham keltirmaydi. Qanday jamiyatda, qaysi mafkuralar asosida yashashining farqi yoʻq. Uning shiori: “Menga nimal!”, “Och qornim, toʻq qulogʻim”, “Bir piyola choyim, bir burda nonim boʻlsa boʻladi”, “Bu mayda-chuyda ishlar, eʼtibor bermasa ham boʻlaveradi” kabilardan iborat. Ana shunday

odamlarni gʻaflatdagi kishilar, deyish mumkin. Afsuski, bundaylar bizning oramizda ham bor.

Xoʻsh, “gʻaflat” soʻzi nimani anglatadi? “Oʻzbek tilining izohli lugʻati”da gʻaflat parishonxotirlik, beparvolik, loqaydlik, aqlsizlik, hushyorlikni yoʻqotish, gʻofillik bilan fursatni qoʻldan boy berish, narsalarning mohiyatini tushunmaslik, nodonlik, jaholat kabilarni anglatishi taʼkidlanadi [2, 440-b].

Haqiqatdan ham, gʻaflat insonning aql va qalb koʻzini koʻr qiladi, boʻlayotgan hodisalar, haqiqat va oxirat masʼuliyatidan bexabarlik hamda loqaydlik holatiga tushiradi. Gʻaflat – maʼnaviy koʻrlik, atrofdagi ibratli hodisalarni koʻra turib, ulardan xulosa chiqarishga ragʻbat bermaydi.

Sharq tafakkur olamida gʻaflat masalasiga nisbatan oʻta jiddiy munosabatda boʻlingan. Masalan, gʻaflatdan qutilish uchun qalbni yaxshi narsalar bilan toʻldirish lozimligi, shuningdek, gʻaflat insonni jaholatga chaqirishi, har bir insonda uning borligi dunyo matohlari va havoyi orzular ortidan quvishga undaydigan salbiy holat ekanligiga alohida diqqat qilingan. Buyuk Abu Homid Gʻazzoliy shunday yozadi: *“Gʻaflat afsus-nadomatni keltirib chiqaradi va neʼmatning qoʻldan ketishiga sabab boʻladi. Gʻaflat Allohning yoʻlini pardalaydi. Gʻaflat hasadning kuchayishi va kishining ozorlanishiga sabab boʻladi. Gʻaflat-dasan, qalbing adashmoqda. Umring oʻtdi, gunohlaring qalashmoqda”* [3, 23-b].

Yana bir koʻhna Sharq allomasi, vatandoshimiz Xoja Samandar Termiziy ijodida ham koʻplab tarbiyaviy-maʼnaviy masalalar qatorida gʻaflat, uning inson, vatan taqdiridagi oʻrni kabi muhim jihatlarga alohida eʼtibor beriladi. Uning fikricha, dushman har doim insonning gʻaflatda qolishini kutadi. Dushman uchun eng muhim narsa odamning gʻaflatda qolishidir. *“Azizim, – deydi mutafakkir olim, – dushmanning makr-hiylasi bilan qizartirilgan matoga oʻxshash gaplariga ishonib, unga xaridor boʻlma. Chunki, koʻngildagi senga zid yashirin niyatlarini amalga oshirish uchun shirin va muloyim suhbatlarini toʻliq va yetarli darajada bezab ziynatlaydi. U sening gʻaflatda qolgan paytingni aniq bilgach, oʻzining tadbir oʻqini nishonga toʻgʻrilaydi. Bunday vaqtda qilgan harakatlarning oʻrinsiz, chorasiz boʻlib, hasrat va nadomat qovurilib qolaberasan”* [4, 82-b].

Albatta, keyingi yillarda, ayniqsa soʻnggi 8-9 yil mobaynida mamlakatda amalga oshirilayotgan keng koʻlamli islohotlar tufayli odamlarimiz maʼnaviy olamida jiddiy sifat oʻzgarishlari sodir boʻlmoqda. Oʻz taqdirini millat va vatan taqdiri bilan uzviy bogʻlash, amalga oshirilayotgan islohotlarning shunchaki kuzatuvchisi emas, aksincha, faol ishtirokchisi sifatida namoyon etadiganlar safi tobora koʻpayib bormoqda. Biroq, odamlar orasida hali ham gʻaflat uyqusida yotgan,

ma'naviy-mafkuraviy uyg'onishni hayoliga ham keltirmayotgan, dunyoda sodir bo'layotgan voqea-hodisalardan adolatli xulosa chiqarishga harakat qilmayotgan, millat va vatan taqdirida turgan bir paytda "to'pig'iga suv chiqmayotgan" ayrim vatandoshlarimizning borligi, hech shubhasiz, jamiyatda muayyan e'tirozlarga sabab bo'lishi tayindir.

Shu nuqtayi nazardan, ana shunday odamlarni g'aflat uyqusidan chiqarishning quyidagi besh yo'li haqida subyektiv fikrlarni bayon etishni maqsadga muvofiq, deb bildik:

Birinchidan, insonning g'aflatdan uyg'onishi tarixni, xususan, milliy tarixni o'rganish, his etish, undan zarur xulosalar chiqarishi asosida ro'y beradi. Tarixni inkor etish o'zlikni inkor etish, pirovard oqibatda o'zlikni yo'qotishdan boshqa narsa emas. Tarixni his etish tarixda yashash, uni har doim, har soniyada yod etish, o'tmishdan ruhiy quvvat olish demakdir. Agar biz o'tmishni o'rganishda axloqiy me'yorlarni topa bilmasak va ularga suyanmasak alohida shaxsning insoniyat oldidagi mas'uliyatni sezish qobiliyatini barbod qilgan bo'lamiz. Shuning uchun ham nemis olimi Fridrix Shiller (1759-1805) tarixni o'rganish aqlimizni nurlantiradi, qalbizni oliyanob fidoiylilik bilan alangalantiradi. U ruhimizni axloqiy masalalarga pastkashlik va bachkanalik bilan yondashishdan saqlaydi, deganda haq edi [5, 83-b].

Xo'sh, insonning g'aflatga botishi va tarixni o'rganish o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlik nimadan iborat? Gap shundan iboratki, g'aflatda qolish yaqin va uzoq tariximizdagi mustamlakachiliklar davridagi moddiy va ma'naviy yo'qotishlarimizni unutishga, yo'l qo'ygan xato-kamchiliklarimizdan saboq chiqarishdagi ojizligimizga, kelajagimizni yorqin tasavvur qila olmasligimizga olib keladi.

Eng achinarlisi shundan iboratki, tarixni unutish milliy birlikni yemiradi. Bugun, yuqorida qayd etganimizdek, dunyoda keskin kurash va raqobat kuchayib bormoqda. Jahonda manfaatlar to'qnashuvi avj olmoqda. Globallashuv jarayonlari insoniyat uchun avvallari tasavvur qilib bo'lmaydigan imkoniyatlar bilan birga, kutilmagan, dahshatli muammolarni ham keltirib chiqarmoqda.

Tarixni unutish milliy birlik va milliy o'zlikka ziyon-zahmat yetkazmoqda. Bugungi dunyoda manfaatlar to'qnashuvi avj olgan bir paytda bizni turli balo-qazolardan asrab qoladigan yagona kuch esa – milliy birlikdir. Avvallari qayta-qayta ta'kid etganimiz kabi, o'zbek xalqi o'zining shonli tarixida nimaga erishgan bo'lsa milliy birlik tufayli erishgan, nimani yo'qotgan bo'lsa, u ham milliy birlik va milliy o'zlikka nisbatan bee'tiborligi tufaylidir. Darhaqiqat, milliy birlik har bir shaxsni, pirovard natijada millatni g'aflat uyqusidan uyg'otadi, sergaklikni oshiradi, millatga ma'naviy-

ruhiy quvvat beradi, uni yangi maqsadlar sari chorlaydi.

Ammo bu borada keyingi yillarda talay ibratli ishlar amalga oshirilganiga qaramasdan, bu fanning rivoji zamon talablaridan ortda qolmoqda. Mamlakat rahbari ta'kidlagani kabi, *"tarixga oid ilmiy tadqiqot ishlari asosan bayonchilik, publitsistik usulda olib borilmoqda. Natijada olis va yaqin o'tmishimizdagi ko'pgina voqealarning mazmun-mohiyati, ularni yuzaga keltirgan omillar va tarixiy qonuniyatlar ochilmasdan qolmoqda. Bir haqiqatni barchamiz chuqur anglab olishimiz kerak: milliy tarixni xalqimiz, ayniqsa yoshlarimizga milliy ruhda yetkazish, ularning qalbiga, shuuriga singdirish kerak. Aks holda uning tarbiyaviy ta'siri bo'lmaydi. Biz yoshlarimizni tarixdan saboq olish, xulosa chiqarishga o'rgatishimiz, ularni tarix ilmi, tarixiy tafakkur bilan qurollantirishimiz zarur"* [6, 25-b].

Tarixni, ayniqsa, milliy tarixning milliy birlikni mustahkamlashdagi alohida o'rnini qayd etgan holda muhtaram Prezidentimiz 2021-yildayoq yurt tarixchilari oldiga **"O'zbekistonda tarix fanini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"**ni ishlab chiqish vazifasini qo'ygan edi. Biroq, mazkur konsepsiyaning zarurligi bugungi kunda juda sezilyapti. Shu o'rinda o'zbek tarixchilari shaxsiy adovatlarini bir chetga surib qo'yib, "do'ppini yechib" milliy tariximiz konsepsiyasini tezroq ishlab olishi o'ta zarur. Unutmaylik: jamiyatni g'aflat uyqusidan uyg'otish faqat va faqat tarixni o'rganish, undan zarur saboqlar chiqarish orqaligina yuz berishi mumkin.

Ikkinchidan, millatni g'aflat uyqusidan uyg'otishda siyosiy madaniyatning o'rni benihoya katta. Qayd etish lozimki, siyosiy madaniyat umumiy madaniyatning eng muhim jihatlaridan birini tashkil etadi. Siyosiy madaniyat jamiyat a'zolari, ijtimoiy guruhlar, alohida fuqaroning davlat ichki va tashqi siyosatini tushuna bilish qobiliyati, tahlil qila olish darajasi va siyosiy vaziyatga qarab, mustaqil ravishda o'z xatti-harakatlarini belgilash hamda ularni real hayotda ro'yobga chiqarish madaniyatidir.

Siyosiy madaniyat insonning amaliy faoliyatini tashkil etishga, siyosiy tafakkur va siyosiy xabardorlik darajasining oshishiga, pirovard oqibatda uning siyosiy-mafkuraviy kayfiyatining shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan muhim hodisadir. Shaxs siyosiy madaniyati bugungi dunyodagi tub o'zgarishlar, burilishlar davrida o'ta zarur hisoblanadi.

G'aflat qo'ynidagi odam uchun mamlakat va jamiyat hayotidagi har qanday o'zgarishlarning aloqasi yo'q. Unday odam uchun o'zi yashab turgan mamlakatda amal qilayotgan siyosiy jarayonlar, mintaqalar va davlatlar o'rtasidagi

munosabatlarning mutlaqo ahamiyati yo'q. U o'zi uchun yashaydi. U o'zining buguni bilan yashaydi. Bundaylar mamlakat va jamiyat uchun ularning ochiq dushmanlariga qaraganda ham xavfliroqdir.

Milliy tariximizga e'tibor qaratadigan bo'lsak, biz ko'pincha siyosiy madaniyatimiz kamligi yoki yo'qligidan ko'proq azob chekkanmiz. Maishiy muammolarimiz bilan o'ralashib qolgan, to'y va aza tadbirlarini o'tkazishdagi "kimo'zarlik"dan iborat azaliy milliy illatlarimiz ham bizni g'aflat botqog'iga tortdi, bundan esa dushman juda ustalik bilan foydalangan. Aslida bularning bari siyosiy madaniyatimiz darajasining pastligi oqibatidir.

Bugun Yangi O'zbekistonni barpo etishda muayyan qiyinchiliklarga duch kelishimizda ham siyosiy madaniyat darajasining pastligi pand beryapti, deyishimiz mumkin. Masalan, siyosiy madaniyatning pastligi bugungi murakkab siyosiy-mafkuraviy makonda bizga kim to'g'ri-yu kim noto'g'ri "maslahat" berayotganligini anglab olishimizga to'siq bo'lmoqda.

Siyosiy madaniyatimiz darajasining pastligi oqibatida uzoq davrlar davomida kimlargadir qaram bo'lganligimizni unutish mumkinmi? Kim bizga yaxshi va shirin gaplar gapirsa, uning tub mohiyatini anglamasdan, tahlil etmasdan ularga ishongan davrlarimizni esdan chiqarmasligimiz lozim, deb o'ylayman.

Ko'hna tarixda bunga misollar juda ko'p. Misol, Turk xoqonligi davrida Bilga xoqon o'zida vatan tuyg'usi juda baland ekanligini ko'rsatadi, o'ta ishonuvchan bo'lmaslik, boshqalarning gapini mulohaza qilgandan keyin ish yuritish kerakligini ta'kidlaydi. U aytadi: *"Ey turk xalqi, to'kis ishonuvchansan, samimiy va nosamimiyni ajratmaysan, kim qattiq gapirsa, samimiyni ham tanimaysan. O'shandayliging uchun tarbiyat qilgan xoqoningning so'zini olmayin, har qayerga ketding, u yerlarda butunlay g'oyib bo'lding, nom-nishonsiz ketding"* [7, 72-b].

Siyosiy sergaklikni yo'qotish siyosiy madaniyat shakllanishiga jiddiy ta'sir qiladigan omil hisoblanadi. Chunki, siyosiy madaniyat va siyosiy sergaklik uyg'unlashgan makonda va zamonda odamlar davlat siyosatini tahlil qila olish, undan xolis xulosalar chiqarishga imkon topadilar. Bugungi jiddiy globallashuv davrida, siyosiy-mafkuraviy tahdidlar kundan kun avj olayotgan bir sharoitda turli siyosiy muxoliflar odamlar ongini yaxshi va shirin so'zlar bilan manipulyatsiya qilishning ming xil yo'llarini o'ylab topmoqdalar.

G'aflat jaholatga olib boradigan yo'l hisoblanadi. Shuning uchun ham milliy tariximizda mutafakkir-allomalarimiz xalqni uyg'otishga, zamondan ortda qolmaslikka, jahoniy musobaqada doimo olg'a borishga undab kelganlar. Shu o'rinda o'zbek xalqini g'aflat uyqusidan uyg'otishga

da'vat etib, haq so'z aytganligi uchun 1942-yilda Solikamskning sovuq kameralarida hayotdan ko'z yumgan Hoji Muinning quyidagi chaqiriqlariga quloq tutaylik: *"Oh! Qanday baxtiqaro ekanman, nechuk tolesiz ekanmanki, bu kunda manim qo'shnilarim intiboh azonin eshitib uyg'ongan va o'z saodatlari sari yugurmoqda bo'lgan holda, manim baxtsiz avlodim bir-birlari ilan nifoq va adovat kuchi bilan talashib, yoqalashib, oxiri horib, kuchsizlanib jaholat to'shaginda hanuz uxlamogda va jonsiz gavdalar kabi hanuz yotmoqdalar."*

Ay turkistonli turk o'g'lonlarim! Endi turingiz! Jaholat uyqusidan uyg'oningiski, kichik qiyomat ko'pdi! Agar bu chog'da ham uyg'onmay o'zingizni asorat kishaningizdan, yoqangizni jaholat changalidan, yurtigingizni dushmanlar tirnog'idan ajratib qutulmasangiz, so'ngra buyuk qiyomatda sizlarga tamug' yerindan boshqa yurt berilmas, zaqqum oshindan bo'lak yemak yedirilmaski, rasvoi olam bo'lursiz" [8, 79-b].

Uchinchidan, g'aflatdan qutilishning ta'sirchan yo'llaridan yana biri – shaxsning passiv kuza-tuvchanlikdan jarayonlarning faol ishtirokchisiga aylanishidan iboratdir. Passiv kuzatuvchi odatda loqayd odam hisoblanadi. Undaylar doimo inson, jamiyat, millat ishiga beparvo bo'ladi. Yanayam boshqacha aytganda loqaydlik ma'naviy illat. Bu illatdan qutilish qiyin. Ammo jamiyatda yuz berayotgan ijtimoiylashuv orqali undagi loqaydlikdan iborat ma'naviy illatni bartaraf etsa bo'ladi.

Bugun Yangi O'zbekistonda ijtimoiy davlat barpo etilishi bilan bog'liq jarayonlar insonni g'aflat uyg'usidan uyg'otib, undagi loqaydlik holatini bartaraf etishi mumkin. Loqayd odamlarning eng zararli jihatlaridan biri – ularda qat'iy hayotiy pozitsiyaning yo'qligidir. Undaylar kim nima desa shunga osonlik bilan ishonaveradilar. Undaylarni manipulyatsiya qilish juda oson. Ijtimoiy tarmoqlarga "qul" bo'lib qolish, davlat tomonidan taqdim etiladigan rasmiy ma'lumotlarga beparvolik bilan bo'ladigan munosabatlar loqaydlikning yaramas ko'rinishlaridandir.

Insonda hayotiy pozitsiyaning yo'qligi esa, o'z navbatida uning davlat, jamiyat, el-yurt tashvishlaridan chetda turishga, mas'uliyatdan qochishga undaydi. Uning qadriyatlarini o'zgaruvchan, tashqi muhitning ta'siriga beriluvchan bo'ladi. Afsuski, ayrim vatandoshlarimizda ana shu sifat ustuvorlik qiladi. Loqayd odamlarda fursatni boy berilishidan afsuslanish hissi bo'lmaydi. Mamlakat va millat taqdiri kun tartibida turgan paytlarda loqayd odamlarning faoliyati (yanayam aniq aytadigan bo'lsak, faoliyatsizligi) qimmatga tushishi mumkin.

Insonni loqaydlik holatidan qaytarish uchun, nazarimizda, ulardagi ijtimoiy-siyosiy bilimlar

darajasini oshirish, ma'naviy-siyosiy targ'ibotning ta'sirchan yo'llaridan kengroq foydalanish muhim ahamiyatga ega, deb hisoblash mumkin. Shu ma'noda, bir paytlar odamlarimiz orasida muayyan ma'noda nufusga ega bo'lgan va televideniya ko'rsatib borilgan "Siyosat olamida", "Tafakkur soati" kabi ko'rsatuvlarni tiklashni maqsadga muvofiq, deyish mumkin.

To'rtinchidan, g'aflatdan qutilishning muhim yo'llaridan yana biri bu– o'zimizga ortiqcha baho berishdan tiyilish, hozirgi dunyoning shiddat bilan o'zgarib, davlatlar va xalqlar taraqqiyotidagi iyerarxik o'zgarishlar jiddiy tus olayotganini e'tiborga olishdan iboratdir.

Shuni aslo unutish mumkin emaski, kim bugun o'zining mavjud holatidan qoniqish hosil qilsa, bu uning ma'lum darajada to'xtaganidan, o'ziga zeb bera boshlaganidan dalolatdir. Albatta, O'zbekiston jahon sivilizatsiyasiga betakror hissa qo'shgan, uning barcha jabhalarida munosib o'rin egallagan davlat hisoblanadi. Buni xalqaro hamjamiyat allaqachonlar tan olgan. Mamlakatimiz rahbari tomonidan Uchinchi Renessansni barpo etish g'oyasi ham bejiz emas, zero, bunday qarorga kelishning sababi ham bu borada katta tajribaga egaligimiz, xalqimiz qonida va ruhiyatida ko'hna moziyda jahoniy kashfiyotlar yaratgan, ixtirolar qilgan mutafakkir-allomalarimiz qoniqayotganligidir.

Biroq, agar biz faqat o'tgan mutafakkirlarimizni ko'z-ko'z qilish bilangina cheklanib qoladigan bo'lsak, ko'p narsani yo'qotishimiz, g'aflatda qolishimiz mumkin. Bu borada, mening nazarimda bizning shiorimiz shunday bo'lishi lozim: **o'tmishdan ma'naviy-ruhiy quvvat olib, o'z zaminimizda mustahkam turib, barcha imkoniyatlarimizni kelajakdan izlash.**

Tarix bugun bizga betakror imkoniyat yaratib berdi: Yangi O'zbekistonni barpo etish, barqaror iqtisodiyotni yaratish, xalqimizni buyuk ishlarga safarbar qilish, real hayotda umumilliy taraqqiyotga erishish imkoniyatiga egamiz. Qolaversa, mamlakat rahbarining say-harakatlari bilan bugungi Yangi O'zbekiston taraqqiyoti jahon hamjamiyati tomonidan ham qo'llab-quvvatlanib turibdi. Ana shunday sharoitda biz bir narsani unutishga aslo haqqimiz yo'q: biz bugun Birinchi va Ikkinchi Renessansni yaratgan Forobiyalar, ibn Sinolar, Farg'oniyalar, Beruniylar, Xorazmiylar, Alisher Navoiydek, Zahiriddin Muhammad Boburdek allomalarimiz, islom dini taraqqiyotini eng yuqori cho'qqilarga olib chiqqan allomalarimiz bilan haqli ravishda faxrlanib, g'ururlanib turibmiz. Ammo, XXX va XXXV asrlarda yashaydigan avlodlar bugun, XXI asrda amalga oshirgan qaysi ixtirolar, jahoniy kashfiyotlar bilan g'ururlanadi? Ana shunday kayfiyat, mening nazarimda, ayrim

loqayd odamlarimizni g'aflat uyqusidan uyg'otadi.

Beshinchidan, g'aflat uyg'usidan uyg'onmoq uchun, nazarimizda, **"qattiq ishlash emas, aql bilan ishlash"** holatiga o'tishimiz lozim. Ha, huddi shunday davr keldi. Hissiyotga qul bo'lib, ichki kechinmalarimizga quloq tutib, birovlarining fikriga ergashib yurish qanchalar darajada "qimmatga tushishi" mumkinligini endi anglab yetishimiz kerak.

Bu esa barchamizdan aqlga suyanishni talab etadi. Aql nima? Nima uchun aqlga suyanishimiz kerak? Birinchidan, aql inson miyasining dunyoni aks ettirish va shaxsning voqelikka munosabatini boshqarib turadigan faoliyat hisoblanib, insonni fikrlashga undaydigan hodisadir. Ikkinchidan, aql insonning fikrlashi, bilishi, tahlil qilishi, tushunishi va eng muhimi, to'g'ri qaror qabul qilish qobiliyatidir. Uchinchidan, aql doimiy ravishda yangi bilimlar bilan boyib boruvchi, insonning insoniyligini saqlab qoluvchi kuchli va ta'sirchan ma'naviy omildir.

Alisher Navoiy ijodida aql bilan bog'liq juda ko'p iboralarni ko'rish mumkin. Masalan, alloma o'z asarlarida **aql ahli** – hushyor ong egalari; **aql mezon** – ong, aql o'lchovi, tarozusi; **aql muhandislari** – donishmandlar, olimlar, bilimdonlar; **aql xirmoni** – aql mujassamligi; **aql o'ti** – zehni o'tkirligi, hushyorlik; **aqli javohirshunos** – yetuk, komil va so'zning yashirin sirlarini yaxshi tushunuvchi va nozikta'b kishilarni idrokli kabi aql so'zini 27 o'rinda qo'llab, uning 27 darajasi va 27 sifatini ma'lum qiladi [9, 35-b].

Haqiqatdan ham, aql bitta so'z bo'lganiga qaramasdan, uning darajalari juda ko'p. Insonning yetukligi, uning jamiyatdagi mavqei, odamlar bilan bo'ladigan munosabatidagi darajalari aynan ana shu fenomen hodisa bilan bevosita bog'lanishi ham bejiz emas.

Biz bugun Yangi O'zbekistonni barpo etar ekanmiz, shubhasiz, bu jarayon inson aqlining quvvatisiz ro'y berishi aslo mumkin emasligini anglab yetishimiz lozim. Nazarimizda, biz uzoq yillar davomida bir jiddiy xatoga yo'l qo'ygandekmiz: mehnatni aqliy va jismoniy mehnatga bo'lib qo'ydik. Axir, jismoniy mehnat ham aqlga suyanmaydimi? Insonning har bir faoliyat turi aql, ilm-fan, farosatga suyanmas ekan, uning samaradorlik darajasi pasayib boraveradi.

Shuning uchun ham, endi "qattiq ishlash emas, aql bilan ishlash" bizning bosh shiorimizga aylanishi kerak, deb o'ylayman. Chunki, aql bilan ishlash bu – samaradorlik, kam kuch sarflab, ko'p qimmat olish, eskicha fikrlashdan voz kechib, yangilikka intilish, ilg'or texnologiyalarga suyanish demakdir. Bugungi dunyoning barcha ilg'or mamlakatlari nimaga erishgan bo'lsa, aql bilan ishlash tufayli, yangicha tafakkur ila rivojlandi, taraqqiyotning yangi bosqichlariga erishdi.

Yana bir muhim masala: biz yangi davrga, raqamli dunyo, yangi texnologik inqilob va sun'iy intellekt orqali kirib bormoqdamiz. Mamlakat rahbarining bot-bot qayd etishicha, endi bizning oldimizda ko'ndalang bo'lib turgan eng murakkab vazifalardan biri yangi texnologik inqilob talablariga javob beradigan, zamonaviy tafakkur tarziga ega yoshlarni tarbiyalashdir. Klaus Shvabning ta'kidlashicha "sun'iy intellekt kompyuterlar hisoblash quvvatining geometrik progressiya bo'ylab o'sishi va ulkan ma'lumotlar bazasiga tayangan holda yangi dorilarni kashf qiluvchi dasturlar yoki madaniy qiziqishlarimizni oldindan aytib beruvchi algoritmlar kabi hayratomuz yutuqlarga erishdi. Ushbu algoritmlarning ko'pi biz raqamli dunyoda qoldiradigan "non ushug'i" kabi izlarimiz yordamida yangi ma'lumotlarni o'rganadi. Bu esa "aqlli" robot va kompyuterlarga dastlabki tamoyillar asosida yangi muammolarni hal qilish uchun qayta dasturlash imkonini beruvchi yangi turdagi "mashinaviy ta'lim" va avtomatik kashfiyotlarga sabab bo'ladi" [10, 25-b]. Demak, qattiq ishlash emas, aql bilan ishlashni zamonning o'zi talab qilyapti.

Oltinchidan, ayrim odamlarimizni g'aflat uyqusidan uyg'otish uchun ularda yuksak vatanparvarlik, vatansevarlik tuyg'usini shakllantirishimiz lozim. Bu borada mamlakat rahbari har bir asarida, ma'ruzalari-yu yoshlar, aholining barcha qatlamlari bilan bo'lgan uchrashuvlarda takror-takror qayd etadi. Bugungi dunyo jiddiy o'zgarishlar girdobiga g'arq bo'lib bo'ldi. Azaliy qadriyatlarining yemirilishi avj olmoqda. Ayrim bashoratchilar milliy davlatlar o'z vazifasini bajarib bo'ldi, endi "yagona dunyo modelini yaratish" davri keldi degan iddaolarni tobora balandroq gapirmoqdalar.

G'aflatdagi odamga vatan, vatan tuyg'usi haqidagi gaplar ta'sir qilavermaydi. Shuning

uchun ham vatanparvarlik, vatansevarlik borasidagi ishlarimizning samaradorlik darajasini jiddiy oshirishimiz bugun benihoya zarur. Vatan to'g'risida gapirishning juda kuchli mas'uliyati bor. Vatan to'g'risida she'r bitib, uning haqida qo'shiq aytib, ayni vaqtda uni sotganlar qancha bo'ldi. Vatanga, sodiqman, deya qasam ichib, unga sotqinlik qilganlar kammi?

Shuning uchun ham, nazarimizda, bugungi ma'naviy-tarbiyaviy ishlarimiz, ta'lim-tarbiya borasida gapirganimizda vatanparvarlik, vatansevarlik tuyg'usini shakllantirishga e'tiborni kuchaytirishimiz lozim. Buning uchun, fikrimizcha, ta'lim tizimida ijtimoiy-gumanitar fanlar nufuzini jiddiy ravishda oshirish kerak. Ayniqsa, oliy ta'lim tizimida bu masalaga ustuvor e'tibor kerak. Axir, buyuk tariximiz davomida qo'lga kiritilgan yutuqlarimiz, yaratilgan kashfiyotlar, ixtirolar haqida bilim bermasdan yoshlarda milliy g'urur tuyg'usini uyg'otish mumkinmi? Yoki, ayrim tarixiy davrlarda milliy birlikning yo'qligi tufayli uzoq vaqtlar mobaynida Vatanimizda turli mustamlakachilarning "uya qurgani"ni e'tiqodi sust yoshlarimizga bildirmasdan qanday saboq olish mumkin?

Ayrimlar "bugun bizga bilimli yoshlar kerak, zamonaviy mutaxassisliklarga ega kadrlar lozim", deyishganda ular haq. Ayni paytda shunday yoshlarda vatan tuyg'usini shakllantirish esa globallashuv va mafkuraviy bosimlar kuchaygan bugungi kunda muhim o'rin egalashi kerak. Buning uchun esa, bizga **"global fikrlaydigan, lokal ishlaydigan"** yoshlar zarur. Ana shunday maqomdagi yoshlarni g'aflat uyqusidan uyg'ongan, tom ma'nodagi vatanparvar, vatansevarlar deyishga haqqimiz bor. Bularning bari mening sof subyektiv mulohazalarim. Xo'sh, shu ma'noda Siz nima deysiz?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Hozirgi zamon va Yangi O'zbekiston. – Toshkent, O'zbekiston, 2024. – 514 b.
2. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5-jild. – Toshkent: O'zbekiston, 2020. – 440 b.
3. Abu Homid G'azzoliy. Mukoshafatul qulub (Qalblar kashfiyoti). – Toshkent, Movarounnahr, 2014. – 23 b.
4. Xoja Samandar Termiziy. Dastur ul-mulk (Podshohlarga qo'llanma). – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1997. – 82 b.
5. Yangi va eng yangi davr G'arbiy Yevropa falsafasi. – Toshkent :Sharq, 2002. – 83 b.
6. Mirziyoyev Sh.M. Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik – milliy g'oyamizning poydevoridir. – Toshkent: Tasvir, 2021. – 25 b.
7. Nasimxon Rahmon. Turk xoqonligi. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993. – 72 b.
8. Hoji Muin. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma'naviyat, 2010. – 79 b.
9. Vatan tuyg'usi. – Toshkent: O'zbekiston, 1996. – 35 b.
10. Klaus Shvab. To'rtinchi sanoat inqilobi. – Toshkent: Asaxiy Book, 2022. – 25 b.